

TARİH AÇISINDAN MANAS DESTANI VE SOVYETLER BİRLİĞİ'NDEKİ TÜRKLERİN MİLLİ DUYGULARINA ETKİSİ*

Dr. Hasan GEYİKOĞLU**

“Destan” kelimesi dilimize Farsça’dan geçmiştir. “Destan”, çeşitli sözcüklerde, “hikâye, masal. Kıssa manzum hikâye, manzum kıssa” gibi kelimelerle karşılanmaktadır.¹ Bizi burada ilgilendiren taraf, “destan” terimine verilen karşılıktadır. Türk Dil Kurumu’nca yayınlanan Türkçe Sözlük’te: “Destan: 1-Tarih öncesi tanrı, tanrıça, yarı tanrı ve kahramanlarla ilgili olağanüstü olayları konu alan şiir”², Milli Eğitim Bakanlığı’nca yayınlanan Örnekleriyle Türkçe Sözlük’te: “Destan:1-Bir milletin tarih sahnesine çıktığı ilk devirlerde başından geçen büyük hadiseleri, savaşları, kahramanlıkları, ölçeri vb. şeyleri mitolojik unsurlarla da süsleyerek lirik bir dille anlatan eserler” diye açıklanıyor.³ Tarihle ilgili eserleriyle de tanıdığımız edebiyatçılarımızdan Nihal Atsız⁴ ve Nihad Sami Banarlı⁵ da bunlara benzer açıklamalarda bulunmuşlardır. Büyük tarihçilerimizden Z. Velidi Togan, destanların milletin yüksek millî duygularını aksettiren halk edebiyatı eserleri olduğunu, tamamıyla veya az çok tarihe dayanan bir ideal âlemi yansıttıklarını ifade ediyor.⁶

Bu açıklamalara bakarak tarihi açıdan şu ortak özellikleri tespit edebiliriz: Destanlar, doğrudan doğruya gerçek tarihî belgeler olmamakla birlikte, tarihteki olaylarla bağlantılı tarafları vardır. Destan metinlerinde, yaşanan gerçek hayatı tespit etmek mümkündür.

Destanlar millîdir; milletin ortak değerleri ve kabullerini dile getirirler. Türk destanları da, Türk tarihindeki savaş, göç, kuraklık gibi devleti ve toplumu etkileyen olaylara dayanmaktadır. Bu dönemlerde toplum ile fert arasında bir bütünlük söz konusudur. Bu bütünlüşme, toplumda hâkim olan kolektif hayattan

* Bu makale 14 şubat 1996 tarihinde Erzurum Polis Okulu’nda verilen konferans metninin değişiklik ve düzeltmeler yapılmış halidir.

** Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayını, C.1, Ankara 1998, 9. Baskı, s.568; Örnekleriyle Türkçe Sözlük, C.1, Ankara 1995, s.636.

² Türkçe Sözlük, C.1, s.568

³ Örnekleriyle Türkçe Sözlük, C.1, s.636.

⁴ Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1943, s.9.

⁵ Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C.1, İstanbul 1971, s.1 vd.

⁶ “Türk Destanlarının Tasnifi I”, Atsız Mecmua, Sayı 1, s.4.

kaynaklanmaktadır. Destanlar çoğunlukla manzum türünde olup genellikle müzik eşliğinde söylenirler.

Manas Destanı'nın sahibi Kırgızlar, en eski Türk kavimlerinden biridir. Çin kaynakları, M.Ö. II. Yüzyıl olayları içinde Kırgızlar'ın adını da zikrederler. O devirde Kırgızlar, Yenisey ırmağı boylarında ve Sayan Dağları çevresinde yaşamışlardır. Kırgızlar müstakil bir devlet kurmakla beraber, Hun ve Göktürk devletlerine tâbi idiler. Orhun Abideleri'nde de zikredilen Kırgızlar'ın pek rahat durmadıkları ve Göktürkleri çok uğraştırdıkları anlaşılıyor. Göktürkler'in yıkılışına yol açan olaylara da karışan Kırgızlar, daha sonra Uygurlar'a tâbi olmuşlardır. Ancak Çinlilerle işbirliği yaparak 840 yılında Uygur devletini yıkıp Türk ülkelerinde Kırgız Hakanlığı'nı kurmuşlardır. Kırgızlar, Cengiz Han'ın kurduğu Moğol İmparatorluğu'nun hâkimiyetini kabul ettiler. Daha sonra Timurular'ın hâkimiyeti altına girmek zorunda kalan Kırgızlar, XVIII. yüzyıla kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bundan sonra Orta Asya'da başlayan Rus istilâsına karşı mücadele ettirlerse de, yenilip küçük oymaklar halinde dağılmışlardır. Bunların bir kısmı diğer Türk boy ve oymaklarına katılırken, Tanrı dağlarına gidip yerleşen Kırgız grupları, orada son zamanlara kadar varlıklarını korumayı başarmışlardır. Rus istilâsından sonra Sovyet Rus hâkimiyeti sırasında Batı Türkistan altı parçaya bölünüp her birine bir Türk kavminin adıyla 'cumhuriyet' adı verildiği sırada Kırgız ulusuna da, yaşadıkları topraklarda "Kırgızistan Cumhuriyeti" adlı sözde bağımsız devlet bırakıldı⁷.

Kırgızlar'ın tarihi, bağımsız müstakil bir devlete erişebilmek için giriştikleri savaş ve mücadelelerle doludur. Bu savaş ve mücadeleler onları yıpratmış ve ezmiştir. Zaman zaman şahlanıp büyük devletler de kurmuşlardır. Uygurları yaktıktan (840) sonra Moğolistan ve Tiyanşan bölgelerini de kendi ülkelerine katmışlar ve böylece Çin'den Batı Türkistan'a kadar uzanan geniş ülkelere hâkim olmuşlardı.⁸ İşte Manas Destanı'nı meydana getiren Kırgız Türk kültürü buralarda doğup gelişmiştir. Kırgız Türk halk hikâyecileri ve ozanlar, istiklâl mücadeleleriyle ilgili anlatımlarını kopuzla çalıp söyleyerek destan haline getirmişlerdir. Geçen asırlar içinde, bunları terennüm eden ozanlar da kendilerinden bir şeyler katarak destanı zenginleştirmişlerdir.

Manas Destanı, Kırgızlar'ın millî destanıdır. Destan, Kırgız sözlü edebiyatının en güzel, en büyük örneği olup, Kırgız kültürünün de temel kaynağıdır. Destanın baş kahramanının adı Manas'tır ve destana da kahramanın adı verilmiştir. Destanı baştan sona ezbere çalıp okuyan ozanlara eskiden 'comokçu' denilirken, Sovyet yönetimi döneminde 'manasçı' denilmeye başlanmıştır. Manas Destanı'nı

⁷ Abdulkadir İnan, Makaleler ve İncelemeler, C.1, Ankara 1987, 2. Baskı, s.129 vd.

⁸ Kırgızlar hakkında geniş bilgi için bkz.: İ. Kafesoğlu, Tür Millî Kültürü, İstanbul 1984, 3. Baskı, s.130-131; ayrıca bkz.: İndeks s.425:Kırgızlar; F. Sümer, Oğuzlar, İstanbul 1980, ilaveli 3. Baskı, İndeks; M. Saray, Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi, Ankara 1996, s.189-257; R. R. Arat, "Kırgızistan", İ. A., C.VI, s.735-741; L. N. Gumilov, Eski Türkler, çev.: D. A. Batur, İstanbul 1999, İndeks: Kırgızlar, s.585.

okumak bir sanat, bir meslek sayılmaktadır. Bu comokçu/manasçılar sayesinde destan asırlar boyunca ağızdan ağıza, nesilden nesile terennüm ve tasvir edilerek varlığı korunmuş ve günümüze kadar getirilmiştir. Bu büyük ozanların sonuncularından olan Sarımbay Orazbakoğlu (1867-1930) ve Sayakbay Karalaev (1894-1971)'den derlenen destan metinleri (varyant) yazıya geçirilmiş ve kitap olarak yayınlanmıştır. Günümüze kadar destanın altmıştan fazla varyantı banda alınmış olup bunların toplamı bir milyon mısra kadardır. Manas Destanı, dünyada bilinen destanların en uzunudur.

Manas Destanı, sadece bir destan olmanın ötesinde, Kırgız Türklerinin tarihi, örf-âdetleri, düşünceleri, görüşleri, halkın günlük hayatı vs. bütün kültürel özelliklerini kapsayan ansiklopedik nitelikte bir eserdir. Destanda Kırgızların eski arkaik-mitolojik çağdan son asırlara kadar yaşamış oldukları olaylar geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Bu destan, Kırgız halkının bağımsızlık mücadelelerinin yanı sıra, diğer Türk destanlarındaki mitolojik özellikleri ve Şamanizm unsurlarını da ihtiva etmektedir.

Destanda anlatılan eski Türk hayatı, öteki Türk destanlarında da yer alan ortak unsurlar ve diğer özellikleri dikkate alınır, Manas Destanı'nın sadece Kırgız Türklerinin değil bütün Türklüğün ortak bir kültür ürünü olduğu görülecektir. Destan, Orta Asya Türk tarihi ve medeniyetine ait hatıraları ve etnoğrafik bilgileri de ihtiva etmektedir. İslâmiyet'ten çok önce meydana getirildiği anlaşılan Manas Destanı'nın ruhunu özgürlük, bağımsızlık ve millet olma kavramları teşkil eder. Destan, bu özellikleri ile güncelliğini korumuş, halkın içinde yaşamış ve Kırgız halkının kültürel hayatının devamlılığını sağlayarak bugünkü bağımsız Kırgızistan Cumhuriyeti'nin doğmasına manevî zemin hazırlamıştır.

Manas Destanı, Kırgızların dış düşmanları olan Kalmuklar ve Çinliler ile yaptıkları savaşları ve kendi içlerindeki mücadele ve karışıklıkları anlatmaktadır. Çeşitli Türk boylarının tarihleri boyunca dış düşmanlarının yanı sıra birbirleriyle de mücadele ettiklerini biliyoruz. Öyle ki, eski Türk devletlerinin yıkılmalarına yol açan en önemli sebeplerden birisi bu iç mücadelelerdir.

Manas Destanı hakkında ilk bilgilere Ahsikentli Seyfeddin'in Mecmuatü't-Tevârih (XVI. yüzyılda yazılmıştır) adlı eserinde rastlanmaktadır. Bu kaynak eserde destanın kahramanı Manas, gerçek bir tarihi şahsiyet olarak gösterilmektedir. Manas Destanı'nı derleme, yazıya geçirme ve üzerinde inceleme çalışmaları XIX. Yüzyılın ortalarında başlamıştır. 1856 yılında Kazak araştırmacı Çokay Velihanov, destan hakkında bir makale yayınlamıştır. Manas Destanı'nın ilk tam metnini Wilhelm Radloff, 1862-1869 yılları arasında, Isık Göl civarında yaşayan boyların destancılarından derlemiş ve daha sonra bunları 590 sayfalık bir kitap halinde yayınlamıştır. Sonraki araştırmacı ve edebiyatçılar daha çok bu metni kullanmışlardır. Ancak Radloff, destanı derlediği ozanların kendisini Rus memuru zannederek destan metninde değişiklik yaptıklarını anladığını belirtmiştir. Bu suretle, destanın o zamana kadar söylenen metninde bulunan bazı orijinal kısımların derlenen metne katılmayarak kaybolduğu ve destan kahramanı Manas'ın Rus çarı ile dostluğu gibi,

destanın aslında bulunmayan hususların da destana girdiği ileri sürülmektedir. Destan günümüze kadar çeşitli dillere tercüme edilerek yayınlanmış ve böylece dünya edebiyatının hazinesi olmuştur.⁹

Manas Destanı'nın veya destanda geçen hadiselerin hangi dönemlere ait olduğu konusu tartışmalıdır. Bazılarına göre, anlatılan olaylar Hunlar döneminde meydana gelmiştir. Türk tarihinin büyük araştırmacılarından Rus Tarihçisi Wilhelm Barthold'un ileri sürdüğüne göre Manas Destanı, Kırgızların büyük mücadelelerinden sonra bağımsızlık kazanıp büyük bir imparatorluk haline geldikleri IX. ve X. yüzyıllarda teşekkül etmiştir. Bu görüş daha gerçekçi bir yaklaşımdır. Bu dönemdeki olayların Manas Destanı'na kaynak olduğu kuvvetle muhtemeldir. Yukarıda adı geçen Mecmuatü't-Tevârih adlı eserde Manas, Altınordu hükümdarı Toktamış Han'ın (ö. 1405) arkadaşı olarak gösterilmiştir. Yine destandaki olayların anlatımı ve gerçek tarihî olayların seyrine göre, Manas Destanı'nın sona erdiği tarih dönemini, Oyrat Cungar devletinin yıkıldığı 1750 yılına kadar getirmek mümkündür.

Manas Destanı, çeşitli bilgileri ihtiva eden bir komplekstir. Burada tarih, etnografya dil, felsefe, folklor, diplomasi, askerlik, halk pedagojisi, müzik kültürü, halk hekimliği gibi çeşitli konularda bilgiler geçmektedir. Manas Destanı, eski devirlerin hayatını yansıtmaya bakımından diğer destanlar arasında ayrı bir yer tutmaktadır. Destan, en az bin yıl önceki büyük Türk devletlerini kuran boy ve kabilelerin hayatını, gelenek-göreneklerini gözümüzün önünde canlandırmaktadır. Destanın bir yerindeki ifadeler, Orhun Âbideleri'ndeki ifadelerle hemen hemen aynıdır. Destanın, Türklerin öteki büyük destanları Oğuz Kağan Destanı ve Dede Korkut Hikâyeleri ile de bir çok ortak noktaları ve benzer tarafları vardır. Meselâ, Manas Destanı'ndaki dünyaya hâkim olma isteği ile Oğuz Kağan'ın cihangirlik (cihân hâkimiyeti mefkûresi) anlayışı Türklerdeki ortak bir ülkünün ifadesidir. Her iki destandaki mısralardan anlaşıldığına göre, onlar dünyayı teşkilatçı düşünce ve gayretleriyle düzene sokmaya çalışmaktadırlar. Bu anlayış gerçek tarihte Hunlarda, Göktürklerde Selçuklularda ve Osmanlılarda vardır.

Destana göre Kırgızlarda devlet düzeni yerleşmiştir. Kırgız toplumunda, eski Türk devletlerindeki gibi askerî teşkilatlanma ve sivil kurumlar görülür. Manas Destanı'nın değişik varyantlarında yüzden fazla etnolojik isim tespit edilmiştir. Bunların çoğu Kırgızlarla bağları olan millet, boy ve kabilelerin adlarıdır. Bu millet ve boy adları Kırgızların Orta Asya, Doğu Sibiryaya, Kazakistan, Altaylar Doğu Urallar gibi bölgelerde yaşamış halk toplulukları ile etnik ve kültürel bağları olduğunu göstermektedir.

Destanlarda kahramanlık unsuru ön planda olmaktadır. Türk destanlarında kahramanların, benlikleri için değil, milleti için, din için mücadele ettikleri görülüyor. Destanın kahramanı Manas, aynı zamanda Müslümanlığın bir sembolüdür. Ülkesinde ve mücadele ettiği milletlerin arasında Müslümanlığın

⁹ Abdulkadir İnan, Makaleler ve İncelemeler, C.1, s.99 vd., 109-110.

yayılması için çarpışmalara girmiş, harpler yapmıştır. Manas'ın çevresindeki insanlar da Müslümandır. Türkler İslâmiyeti kabul ettikten sonra destanlar, İslâmın etkisinde "millî-islâmî" nitelikli ürünler haline gelmiştir. Manas Destanı da böyle bir dönemin ve anlayışın ürünüdür.

Azerbaycan ve orta Asya Türk ülkelerinde iki yüz yıldan fazla süren Rus istilası ve yetmiş yıllık Sovyet Rus hâkimiyeti, Türk kültürü, edebiyatı ve folkloru üzerinde büyük olumsuz etkiler yapmıştır. Rus yönetimi ve ideolojisinin baskıları sonucu olarak, ozanlar ve manasçılar, araştırmacı ve derlemecilere, Rus istilasına dair halkın terennüm ettiği destan ve türküleri, "millî bir sır niteliğinde gördüklerinden" saklamışlar veya Rus memuru zannettikleri araştırmacılara nakil sırasında destan metninde tahrifat ve değişiklik yapmışlardır.

Rusya'da 1917 ihtilali ile Çarlık yönetiminin yıkılmasından sonra Orta Asya Türkleri arasında millî uyanış kuvvetlenmişti. Rus istilâsı altındaki Türklerin uyanışı ve millî kültür unsurlarının Türk kimliğini kuvvetlendirmesinde Manas Destanı önemli bir yer tutmuştur. Ruslar da buna karşı karalama ve yok etme yoluna gitmişlerdir. Taskent'te yayınlanan Komünist Partisi yayın organı Turkestanskaya Pravda gazetesi(1924, sayı23), destan hakkında şöyle yazmıştır: "*Manas Destanı, Pantürkizm ülküsünün inkişafı devrinde doğmuştur ve destanın derlenen birinci ve ikinci bölümleri ırkçı milliyetçilik ruhuyla doludur. Manas Destanı ilim bakımından kıymetli bir eser olmakla beraber, Kırgızların ve diğer Türk kavimlerinin kültürel gelişmelerine zararlı bir yön verebilir. Biz buna karşı çok ihtiyatçı davranmalıyız*".

P. Kuşner adlı bir Rus yazar, Revolyutsionnyy vostok adlı bir Rus gazetesinde (sayı 2,3), "*İslâm inancının Manas Destanı'nda boğucu ve öldürücü bir tesir yaptığını*" ileri sürmüştür. Yine Büyük Sovyet Ansiklopedisi adlı rus yayınının (1954 baskısı, C.XXCI, s.194-195) "Manas" maddesindeki ifadelerde de bazı Rus yazarlarının aynı fikirde direndikleri görülüyor. Onlar; "*Manas'ın bazı manasçılar tarafından söylenen rivayetleri Pantürkizm ve Panislâmizm öğeleriyle doldurulmuştur.*" diye yazmışlardır.¹⁰ Ancak, destanda anlatılan olaylarda, Kırgız Türkleri'nin dış düşmanlarının yanı sıra, soydaşları olan diğer Türk boylarıyla da mücadele ettikleri görülmektedir. Bunlar, destanda, itham edilen Türkçü amacın olmadığını göstermektedir. Eski zamanda tespit edilip kitap içinde dondurulmamış olan destanlar, halkla beraber yaşadıkları için halkın her devirdeki fikir, ideal, sevinç ve kederlerini aksettirirler. İşte Manas Destanı da böyle "yaşayan" bir destan olduğu için, Kırgızların en eski devirlere ait hatıralarını yansıttığı gibi XVIII.-XIX. Yüzyıllarda İslâmiyetin Kırgızlar arasında iyice yerleşmesinin sonucu olarak İslâmî öğeleri de içine alması tabii idi. Üstelik Manas Destanı'nda, Rusların korktuğu ve iddia ettikleri gibi, İslâmî öğeler çok fazla değildir. Destanın metnini derleyip yayımlayan Wilhem Radloff'un verdiği bilgiler de Rus iddialarını çürütmektedir.

¹⁰ A. İnan, Makaleler ve İncelemeler, C.1, s.111-112, 118, 128.

Her ikisinde de Rus ideolojisi ve politikasının hâkim olduğu Rus Çarlığı ve Sovyetler döneminde (özellikle 1920'lerden 1950'ye kadar) Rus olmayan milletlerin tarihini, edebiyatını, örf-âdetlerini, dillerini, dinlerini kısaca o milletlerin öz benliklerini yok etme politikası uygulanmıştır. Bu politika Sovyetler döneminde daha da sıkılaştırılmıştır. Bu yok etme politikaları ve ideolojik oyunlar, hedef alınan milletlerin milli edebiyatlarında derin yaralar açmıştır. Bunun en canlı örneği Manas Destanıdır. Sovyet ideolojisinin araştırmacı ve yazarları, Manas Destanındaki din, milliyet ve millî kültürle ilgili ifadeleri kendi ideolojik ve ateist görüşleri ışığında ele alıp tenkit etmişlerdir. Destanla ilgili yayınlanmak istenen kitap ve makaleler, destandaki Türklük ve İslâmiyetle ilgili kayıt ve bilgiler bakımından sansüre tâbi tutulmuştur. Bu hususların bulunduğu bölüm ve varyantların yayınlanmasına izin vermemişlerdir. Meselâ Taşım Baciev, Ziyaş Bektanov ve daha başkaları hapis cezasına çarptırılmışlardır. Manas Destanı, sinema, tiyatro ve opera gibi sanat dallarında da işlenmiştir. Ancak Sovyet yönetimi ve yazarları bunlara da hücum etmişler, eleştiri ve baskılarda bulunmuşlardır.¹¹

Bütün bunlara rağmen halkın Destana olan sevgisi ve sahip çıkması sonucu Rus politikası amacına ulaşamamıştır. Sovyetlerin yaptığını Çinliler Mao'nun Kültür Devrimi döneminde yapmışlardır. Çin hâkimiyetinde yaşayan Kırgızlar üzerinde etnik ve kültürel baskı uygulamışlar, Manas Destanını yasaklamışlardır. Bunun sonucu olarak, 1949'dan önce Çin'deki Kırgızlar arasında bu destanı bilen ve söyleyen yüzlerce manasçı bulunmakta iken, Mao döneminde yok olma noktasına gelmiştir. Keza 1980'den sonra yapılan araştırmalarda Çin'de çok az manasçının kaldığı anlaşılmıştır.¹²

25-31 Ağustos 1995 tarihlerinde Kırgızistan'da Manas Destanı'nın 1000. yılı kutlanmıştır. Aynı tarihlerde Türk Cumhuriyetleri devlet başkanlarının üçüncü zirve toplantısı başkent Bişkek'de gerçekleştirilmiştir. Büyük Önder Atatürk, Cumhuriyetimizin 10.yılında yaptığı konuşmada Türk Cumhuriyetlerinde bugünlere gelinen duruma, daha o günlerde dikkat çekerek şöyle demiştir: *"Bugün Sovyetler Birliği-komşumuzdur, dostumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, ufalabilir. Bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak, susup yalnız o günü beklemek değildir. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür. İnanç bir köprüdür. Tarih bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde*

¹¹ Mehmet İsa Aral, "Ekim ihtilâlinde Sonra Sovyetler Birliğinde Manas Destanı Üzerinde Oynanan Oyunlar ve Baskılar", Türk Kültürü, Yıl:XXI, Sayı:243, Temmuz 1983, s.475-481.

¹² A. İnan, Makaleler ve İncelemeler, C.1, s.110.

bütünleşmeliyiz."¹³ İşte Manas Destanı gibi, Orhun Âbideleri gibi, Dede Korkut Hikâyeleri gibi, engin tarihî geçmişimiz gibi kültürümüzün ortak unsurları bize bu köprüyü kurabilecek kaynağı sağlamaktadır.

Sonuç olarak şunları diyebiliriz ki, destanlar, milletlerin büyük işler yapmak için kendilerine güven duymalarında, çeşitli sosyal ve tarihî sebepler unuttukları millî öz benliklerine geri dönemlerinde, yeniden doğarak büyük millet olmak , hürriyet ve istiklallerini korumak, veyahut kaybetmiş oldukları istiklallerini yeniden kazanmak için davranıp kalkınmalarında da rol oynamıştır. Manas Destanı bu belirttiğimiz nitelik ve unsurlara canlı bir örnektir.

Destanların millî birliği uyandırmak , milletleri tanıtmak ve yaşatmak yolundaki kudretini gösteren örneklerden biri İran misâlidir. İran'ın millî kültürünü ve istiklâlini muhafaza etmesinde eski İran hayatı, medeniyet ve kahramanlığını canlandıran millî destanları Şehname'nin büyük tesiri vardır. Şehname'nin şairi Firdevsî, bu hususu bir beyitte şöyle ifade etmiştir:

Besi renc bürdem der in sâl-i si

Acem zinde kerdem badin pârsi

(Şu otuz yıl içinde çok sıkıntı çektim, (fakat) bu Farsça ile Acem'i dirilttim.)

İşte Manas Destanı da, Şehname tesirinde olduğu gibi, millî birlik ve beraberliği, istiklâli korumak veya yeniden kazanmak , toparlanıp kalkınmak için Kırgızlara ve bütün Türklere yeni bir millî ruh, manevî güç verecek bir millî kaynaktır.

¹³ Manas Destanı hakkında geniş bilgi için bkz.: N. Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı, C.1, s.269-273; A. İnan, Manas Destanı, İstanbul 1992, 2.Baskı; A. İnan, Makaleler ve İncelemeler, C.1, s.99-164; B. Ögel, Türk Mitolojisi, C.1, Ankara 1989; M. Necati Sepetçioğlu, Türk Destanları, İstanbul 1976, 2.baskı; N. Yıldız, Manas Destanı (W.Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller, Ankara 1995; E. GürsOy Naskali, W. Radloff, Manas Destanı, Ankara 1995; Anayurttan, Atayurda Türk Dünyası (dergi), Yıl:3, Cilt, Cilt:3, Sayı:9, Ağustos 1995, Manas 1000 Özel Sayısı, Kültür Bakanlığı Türksoy Yayını.